

Андрощук Ірина

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри теорії та методики

трудового і професійного навчання

Хмельницький національний університет

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

У статті обґрунтовано значення самостійної роботи учнів і визначено психолого-педагогічні засади організації самостійної роботи учнів на уроках трудового навчання.

Ключові слова: *психолого-педагогічні засади, самостійна робота, трудове навчання.*

В статье обосновано значение самостоятельной работы учащихся и определены психолого-педагогические принципы организации самостоятельной работы школьников на уроках трудового обучения.

Ключевые слова: *психолого-педагогические принципы, самостоятельная работа, трудовое обучение.*

This article is about the meaning of student's independent work and defined psychological and pedagogical bases in organization student independent work on the lessons of labor training.

Key words: *psikhologo-pedagogical principles, independent work, labour studies.*

Розвиток навичок самостійної роботи учнів на уроках – важливий компонент навчально-виховного процесу. Навчити учня вчитися, самостійно

здобувати знання й удосконалювати навички та вміння – таке завдання стоїть перед кожним учителем. Для цього необхідно озброїти учня прийомами виконання завдань, виробити певні алгоритми опрацювання того чи іншого матеріалу, підготувати відповідні наочні посібники для кабінету, які були б завжди перед очима учнів.

Питанню активізації та підвищення ефективності самостійної роботи учнів присвячено багато психолого-педагогічних та методичних досліджень, зокрема В.К. Буряка, А.В. Усової, П.І. Підкасистого, В.І. Орлова, Г.Г. Граника, Л.В. Жарова та ін.

Організація самостійної роботи висвітлена в працях А.А. Авраменка, Д.Г. Войтюка, В.С. Гапоненка, Г.Р. Гаврилюка, В.О. Дубровіна, Т.Д. Іщенко, Д.І. Мельникова, Д.А. Сметаніна, А.В. Рудя та інших й засвідчує оригінальність викладених ними методик організації та проведення самостійної роботи учнів на уроках фізики, мови, фізкультури, біології.

Однак не дивлячись на велику кількість досліджень присвячених організації самостійній роботі учнів, нажаль немає таких, які б розглядали особливості її організації безпосередньо на уроках трудового навчання.

Вивчаючи суть самостійної роботи в теоретичному плані, виділяють три напрями діяльності, за якими може розвиватися самостійність навчання – пізнавальний, практичний і організаційно-технічний.

Зокрема, Б.П. Есіпов (60-ті роки ХХ ст.) обґрунтував роль, місце, задачі самостійної роботи в навчальному процесі. Відповідно до його підходу формування знань і умінь учнів відповідно до стереотипного, в основному вербального способу навчання є малоефективним. Тому роль самостійної роботи учнів зростає у зв'язку із зміною мети навчання, її спрямованістю на формування навиків, творчої діяльності, з комп'ютеризацією навчання [5].

Другий напрям бере свій початок в працях Я.А. Коменського. Змістом його є розробка організаційно-практичних питань залучення учнів до самостійної діяльності. Однак, предметом теоретичного обґрунтування основних положень проблеми виступає викладання, діяльність вчителя без глибокого дослідження і аналізу природи діяльності самого учня, що є значним недоліком на думку В.З. Давидова та Е.А. Климова [3].

Третій напрям характеризується тим, що самостійна діяльність обирається як предмет дослідження. Цей напрям, за Е.І. Пометун, бере свій початок в працях К.Д. Ушинського. Дослідження, які розвивалися в руслі психолого-педагогічного напрямку, були направлені на виявлення суті

самостійної діяльності як дидактичної категорії, її елементів – предмету і мети діяльності [10].

Необхідно відмітити, що на сьогодні немає єдиного трактування поняття «самостійна робота», як і не існує єдиного підходу до визначення її видів.

Проаналізувавши основні підходи, самостійну роботу можна визначити як роботу, яка виконується без безпосередньої участі вчителя, але за його завданням, в спеціально наданий для цього час, при цьому студенти свідомо прагнуть досягти поставленої цілі, використовуючи свої зусилля і виражаючи в тій або іншій формі результат розумових або фізичних (або тих та інших разом) дій [2, с. 48].

Необхідно відмітити, що поняття «самостійної роботи» учня в сучасній дидактиці на думку більшості дослідників співвідноситься з роллю викладача-організатора. При цьому під самостійною роботою розуміють різні види індивідуальної і колективної діяльності учнів, які здійснюються ними на аудиторному занятті за завданням без участі викладача безпосередньо [7].

Самостійна робота, на наш погляд, якнайповніше визначається І.А. Зимньою. За її визначенням самостійна робота є цілеспрямованою, внутрішньо мотивованою, структурованою дією особистості, що може нею коригуватися. Її виконання вимагає досить високого рівня самосвідомості, рефлексивності, самодисципліни, особистої відповідальності. Вона приносить учню задоволення процесом самовдосконалення і самопізнання [4, с. 125].

Дослідниця І.А. Зимня підкреслює, що самостійна робота учнів є наслідком правильно організованої їх навчальної діяльності на уроці, що мотивує самостійне її розширення, поглиблення й продовження у вільний час. Для педагога це означає чітке усвідомлення не тільки свого плану дій, але й усвідомлене його формування в учнів як деякої схеми освоєння навчального предмету в ході вирішення нових навчальних задач.

Отже, самостійна робота учнів це – робота яка виконується без безпосередньої участі педагога, але за його завданням, в спеціально наданий для цього час, при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої цілі, використовуючи свої зусилля і виражаючи в тій або іншій формі результат розумових або фізичних дій.

Однак для того, щоб самостійна робота учнів була продуктивною і ефективною необхідно визначити психолого-педагогічні засади її організації, зокрема на уроках трудового навчання.

Розкриття характерних ознак самостійної роботи можливе лише за умови цілісного аналізу її зовнішнього і внутрішнього аспектів. Перший аспект обумовлений навчальними функціями викладача, другий – пізнавальними функціями учня. Пізнавальна діяльність – психічна діяльність, що складається із багатьох психічних процесів – мислення, мовлення, пам'яті, уваги, – які взаємопов'язані між собою. Щоправда, основним є мислення, оскільки воно є фундаментом усіх інших психічних процесів, найактивніші з яких можливі тоді, коли кожен учень (суб'єкт), що пізнає, безпосередньо взаємодіє з об'єктом, що вивчається [8].

Організація самостійної діяльності учнів містить декілька важливих елементів з яких головний – планування самостійної роботи учня викладачем, її безперервність, упорядкованість і певна послідовність навчання.

Для ефективної організації самостійної роботи учнів на уроках трудового навчання необхідно також враховувати дидактичні умови розвитку технологічних умінь і навичок:

- наявність інструкції чи програми виконання завдання;
- виокремлення в них основних етапів виконання завдання;
- поділ етапу чи всього завдання;
- систематичний контроль і облік викладачем виконаного завдання, надання своєчасної допомоги у вигляді пояснення прийому, способу виконання дії [9, с. 35].

Організація самостійної навчальної роботи на уроках трудового навчання, вимагає попередньої підготовки методичних матеріалів та завдань і використання сучасних засобів навчання, які мають різне функціональне спрямування. Раціональне використання засобів навчання (систематизація, установка, сучасний відбір, підготовка до заняття) створює сприятливі дидактичні умови для проведення самостійної навчальної роботи.

Ефективність організації самостійної роботи учнів з урахуванням змісту навчального матеріалу залежить від наявності таких психолого-педагогічних умов: підготовка вчителя навчального закладу (аналіз змісту інформації, вивчення індивідуальних навчальних можливостей учнів, створення динамічних учнівських груп, розробка системи завдань); підготовка учнів (сприйняття мети роботи, позитивне ставлення до неї, оволодіння базовими знаннями з дисципліни, засвоєння вмінь роботи, аналіз і структурування навчального матеріалу); організація самостійної роботи як системи, що характеризується тривалістю процесу, контролем за результатами діяльності учнів, взаємодію вчителя та учнів.

Таким чином, самостійна робота, з одного боку, як дидактична категорія виступає як педагогічний засіб організації і управління самостійною діяльністю учня в навчальному процесі, а з іншого – сама вимагає управління

(внутрішнього і зовнішнього) [1; 6].

Від етапу до етапу з формуванням знань , навичок і вмінь з трудового навчання мають вдосконалюватися навички і вміння самостійної роботи, змінюватися засоби управління нею, підвищуватися рівень самостійності учнів.

Рівень знань, вмінь і навичок самостійної роботи з трудового навчання визначається за критерієм якості, який включає повноту, правильність, усвідомленість (розуміння матеріалу), адекватність, а також за швидкістю виконання завдань різного ступеня складності й самостійності [1].

Самостійна робота повинна бути дійсно самостійною та змушувати учня при її виконанні працювати з напруженням. Але не треба перебільшувати зміст і обсяг самостійної роботи, що пропонується учню на кожному етапі навчання. Вона має бути посиленою, а самі учні – підготовленими до виконання самостійної роботи теоретично та практично.

Спочатку треба сформувати найпростіші навички самостійної роботи. У цьому випадку вчитель має демонструвати на прикладах прийоми виконання самостійної роботи, супроводжувати їх чіткими поясненнями та записами на дошці.

Самостійна робота, яка виконується учнями після демонстрації прийомів учителем, носить характер наслідування. Вона не розвиває самостійності в цілому, але має важливе значення для формування найбільш важливих навичок і вмінь, більш високої форми самостійності, при якій учні здатні розробляти та застосовувати свої методи розв'язування задач навчального чи виробничого характеру.

Для самостійної роботи треба пропонувати такі завдання, виконання яких не буде шаблонним, вимагатиме застосування знань у новій ситуації. Тільки в цьому випадку самостійна робота сприятиме формуванню ініціативи та пізнавальних здібностей учнів. Наприклад, картка-завдання для самостійної роботи на уроці обслуговуючої праці з теми «Ручна і механічна обробка деталей. Монтаж виробів», у 7 класі може бути представлена таким чином, як це подано на рис. 1.

Картка-завдання для самостійної роботи

Визначте можливі методи обробки низу брюк

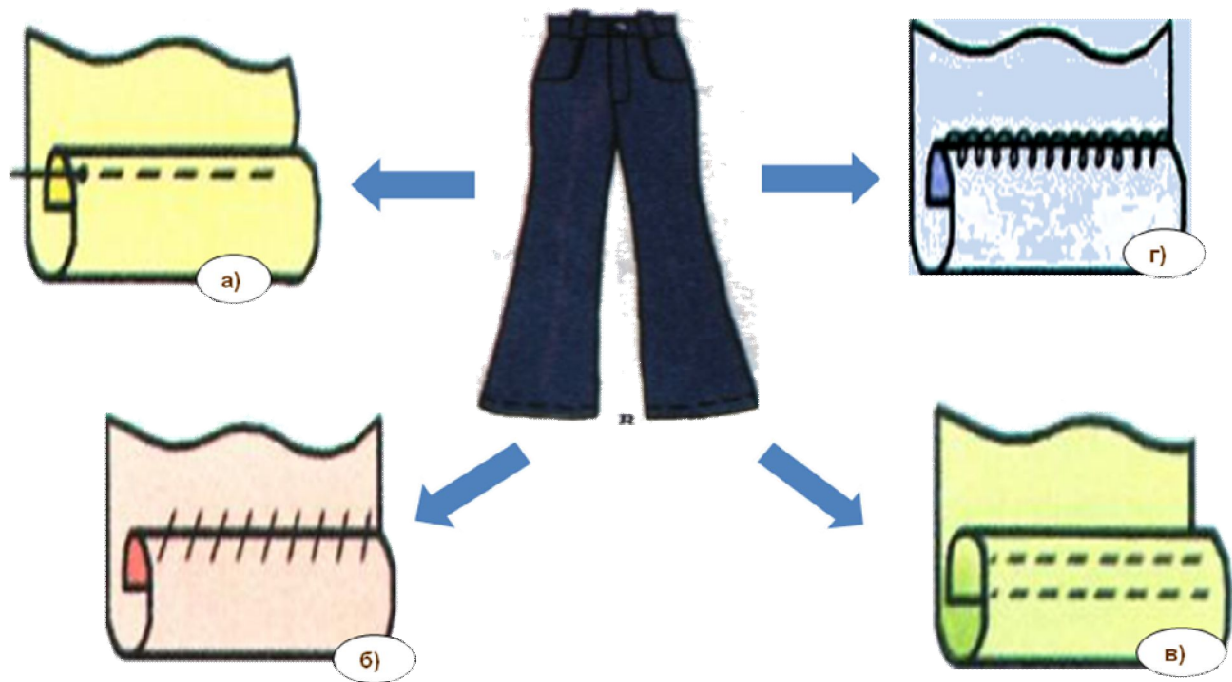

Рис.1. Зразок картки-завдання для самостійної роботи учнів

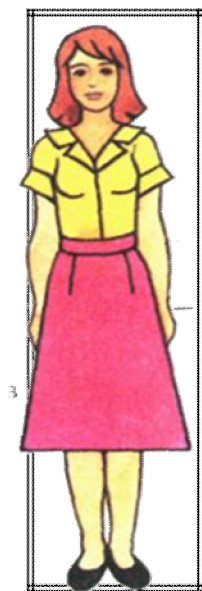
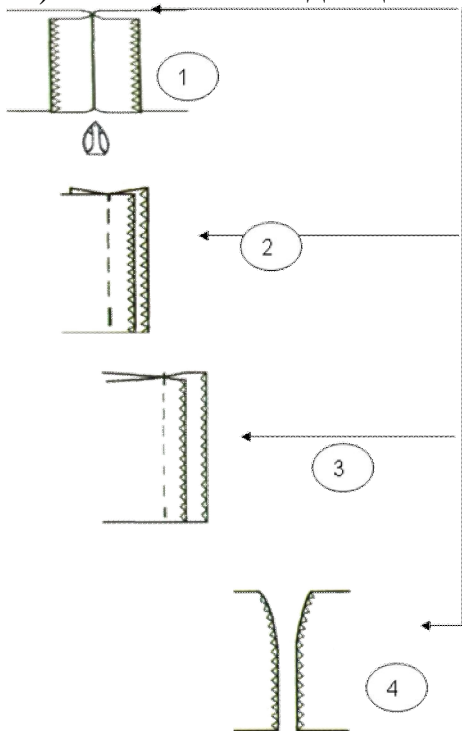
Але дуже часто самостійну роботу учнів проводять тільки у вигляді тренувальних вправ, за допомогою яких відбувається вироблення та закріплення навичок. Це призводить до того, що учні не вміють самостійно міркувати, самостійно застосовувати знання на практиці. Тому на уроках обслуговуючої праці можна давати для самостійної роботи завдання такого характеру, як це показано на рис. 2.

При організації самостійної роботи необхідно враховувати й те, що для набуття навчальних компетентностей різним учням потрібен різний проміжок часу. Зробити це можна шляхом диференційованого підходу. Спостерігаючи за роботою класу в цілому та окремих учнів, учитель повинен залучати тих,

які добре та швидко впоралися з завданням, до виконання більш важких. Деяким учням доцільно пропонувати кілька тренувальних вправ у різних варіаціях, щоби вони засвоїли нове правило або новий закон, навчилися самостійно використовувати його при розв'язанні навчальних задач. Спрямування такої групи учнів на виконання більш важких завдань повинно бути своєчасним. Тут не бажані як зайва поспішність, так і довге «топтання на місці», які не просувають учня вперед, до пізнання нового, до набуття вмінь і навичок.

Картка-завдання для самостійної роботи

1) бічних швів спідниці

2) виточок в спідниці

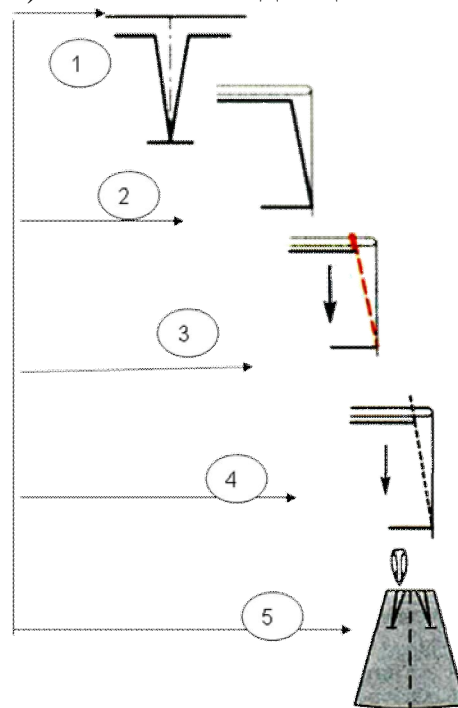

Рис. 2. Зразок картки-завдання для самостійної роботи учнів

Завдання, які пропонують учням для самостійної роботи, повинні зацікавлювати їх. Це досягається завдяки новизні матеріалу, незвичній формі, змісту через розкриття практичного значення запропонованої задачі або методу, яким треба оволодіти. Учні завжди виявляють зацікавленість до самостійних робіт, при виконанні яких вони «досліджують» предмети й явища, «відкривають» нові методи вимірювання величин.

При організації самостійної роботи необхідно поєднувати викладання матеріалу вчителем із самостійною роботою учнів. Але треба бути дуже обережним, бо захоплення самостійною роботою може загальмувати швидкість вивчення програмного матеріалу.

Враховуючи все вище зазначене, під комплексом завдань для самостійних робіт ми розуміємо перш за все сукупність взаємопов'язаних, взаємообумовлених, логічно витікаючих одна з іншої та підлеглих загальним задачам видів робіт.

Всяка система повинна відповідати певним вимогам або принципам. Інакше це буде не система, а випадковий набір фактів, об'єктів, предметів і явищ.

При побудові системи самостійних робіт в якості основних дидактичних вимог висунуті наступні:

- система самостійних робіт повинна сприяти вирішенню основних дидактичних задач – набуття учнями глибоких і міцних знань, розвитку у них пізнавальних інтересів, формуванню уміння самостійно набувати, розширювати і поглиблювати знання, застосовувати їх на практиці;
- система повинна задовольняти основні принципи дидактики, і, перш

за все принципи доступності і систематичності, зв'язку теорії з практикою, свідомості і творчої активності, принцип науковості;

– роботи, що входять в систему, повинні бути різноманітні за навчальною метою і змістом, щоб забезпечити формування в учнів різноманітних умінь і навиків;

– послідовність виконання домашніх і аудиторних самостійних робіт повинно логічно витікати з попередніх і готувати підґрунтя для виконання подальших. В цьому випадку між окремими роботами забезпечуються не тільки «ближні», але і «дальні» зв'язки.

Успіх залучення учнів до самостійної роботи залежить не тільки від педагогічної майстерності викладача, але і від того, як він розуміє значення і місце кожної окремої роботи в системі робіт, які бачить шляхи розвитку пізнавальних інтересів учнів, їх мислення та інших якостей.

Проте одна система не визначає успіху роботи викладача по формуванню в учнів знань, умінь і навиків. Для цього потрібно ще знати основні принципи, керуючись якими можна забезпечити ефективність самостійних робіт, а також методику керівництва окремими видами самостійних робіт.

Учні мають потребу в педагогічному керівництві через недосконалість їх досвіду самостійної пізнавальної діяльності. Навіть добре підготовленим учням потрібна допомога або консультація викладача, хоча не так часто як іншим.

Завдання, що пропонуються для самостійної роботи, повинні викликати інтерес у учнів. Він досягається новизною задач, що висуваються незвичністю їх змісту, розкриттям перед учнями практичного значення пропонованої задачі або методу, яким потрібно оволодіти. Учні завжди виявляють велику цікавість до самостійних робіт, в процесі виконання яких вони досліджують предмети і явища.

Розвиток навичок самостійної роботи учнів на уроках трудового навчання – важливе завдання, що стоїть перед кожним учителем.

Самостійна робота може набувати різних форм, використовувати різні способи та прийоми: учні залучаються під час пояснення матеріалу; учні самостійно за підручником знаходять опис якого-небудь питання під час пояснення нового матеріалу; вчитель в потрібний момент під час пояснення матеріалу ставить питання а учні знаходять відповідь до нього; учні знаходять відповіді на питання, які ставляться після пояснення нового матеріалу; список питань з теми уроку, який пропонується для розгляду попередньо.

Основними умовами її ефективності є – підготовка вчителя навчального

закладу (аналіз змісту інформації, вивчення індивідуальних навчальних можливостей учнів, створення динамічних учнівських груп, розробка системи завдань); підготовка учнів (сприйняття мети роботи, позитивне ставлення до неї, оволодіння базовими знаннями з дисципліни, засвоєння вмінь роботи, аналіз і структурування навчального матеріалу); організація самостійної роботи як системи, що характеризується тривалістю процесу, контролем за результатами діяльності учнів, взаємодію вчителя та учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров А.И. Самостоятельная работа учащихся при изучении истории / А.И. Александров. – М. : Педагогика, 1964. – С. 63–123.
2. Горностаева З.Я. Проблема самостійної пізнавальної діяльності / З.Я. Горностаева // Відкрита школа. – 1998. – № 2. – С. 46–52.
3. Давыдов В.З., Климов Е.А. Проблемы развивающего обучения. Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В.З. Давыдов, Е.А. Климов. – М. : Педагогика, 1986. – С. 240.
4. Зимняя И.А. Основы педагогической психологии / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1980. – 219 с.
5. Есипов Б.П. Самостійна робота учнів на уроках / Б.П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 184 с.
6. Жарова Л.В. Управління самостійною діяльністю учнів / Л.В. Жарова. – Л. : Нева, 1982. – 143 с.
7. Манойлова С.В. Самостійна пізнавальна діяльність учнів навчальних закладів нового типу / С.В. Манойлова // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи». – Чернігів : ЧДПУ, 1999. – С. 73–76.
8. Нильсон О.А. Теорія і практика самостійної роботи учнів / О.А. Нильсон. – Талин : Висшая школа, 1976. – 174 с.
9. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении : теоретико-экспериментальное исследование / П.И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 223 с.
10. Пометун Е.И. Познавательная самостоятельность в работе над понятиями / Е.И. Пометун // Преподавание истории в школе. – 1986. – № 2. – С. 21–26.